

Sládek, Ondřej

O paměti, zapomnění a Daniele Hodrové

Bohemica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 2, pp. 131-137

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2024-2-10>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81220>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](#)

Access Date: 21. 01. 2025

Version: 20250114

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

O paměti, zapomnění a Daniele Hodrové

Ondřej Sládek

„Pero klouže po drsném papíru až příliš lehce, temný pramen je mocný. Je to pramen paměti, nebo zapomnění?“ Zdrojem psaní, jak ho chápala česká literární teoretička a spisovatelka Daniela Hodrová, autorka uvedeného citátu (HODROVÁ 2019: 188), je paměť. Ona sama to sice nikde přímo neuvádí, ale latentně je to přítomné v téměř každém jejím textu.

Paměť je nedokonalá a někdy i zrádná. Pokud její hlavní obsah, vzpomínky nejsou zaznamenány, postupem času vyblednou a promění se v zapomnění, pomínou, vytratí se. Nevyhnutelnost tohoto procesu nelze sice zvrátit, lze ho však zpomalit připomínáním existence těchto vzpomínek a ožívováním naší paměti. A to je přesně to, o co šlo v literárním, ale svým způsobem také ve vědeckém díle Hodrové.

V prózách – v trilogii *Trýznivé město* (1999), v románech *Vyvolávání* (2010), *Točité věty* (2015a), *Ta blízkost* (2019) nebo *Co přichází aneb Cesta na Kouzelný vrch* (2024) – „archivovala“ vzpomínky na živé i mrtvé, na rodiče, na oblíbené prostory, na blízké přátele, proplétala je často s fikcí, s fikčními postavami a předměty. Ve svých odborných pracích se zabývala teorií románu, poetikou literárního díla, poetikou prostoru (zejm. města) nebo poetikou pomíjivosti – často právě s ohledem na fenomény paměti, časovosti a zapomnění.

Hodrová studovala bohemistiku a rusistiku, později také francouzštinu a srovnávací literaturu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Po ukončení studia (1969, resp. 1972) pracovala tři roky jako redaktorka v nakladatelství Odeon, od roku 1975 působila v Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV, totiž Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Pracovala především v oddělení teorie, které později mnoho let vedla. Iniciovala a byla hlavní řešitelkou několika

teoreticky orientovaných kolektivních projektů, podílela se na ediční přípravě odborných sborníků a kolektivních monografií.

Díky její ediční práci vznikly například knihy *Poetika české meziválečné literatury. Proměny žánrů* (ZEMAN a kol. 1987), *Proměny subjektu I, II* (1993, 1994) nebo *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie* (1997). Je autorkou řady předmluv a doslovů k několika dílům z české a světové literatury (např. U. Eco, B. Grögrová, V. Vančura, M. Tournier). Napsala mnoho hesel do encyklopedických a slovníkových publikací (např. *Slovník světových literárních děl I, II*, MACURA a kol. 1988; *Průvodce po světové literární teorii*, ZEMAN a kol. 1988), přeložila však také vybrané práce M. M. Bachtina, které vyšly souborně s názvem *Román a dia-log* (1980).

Jako první samostatná monografie, kterou Hodrová publikovala, bývá uváděna její kniha *Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru* (1989). Jde o ojedinělý pokus teoreticky uchopit román v širším kontextu žánrového systému literatury. Hodrová se v díle zabývá různými aspekty a podobami románu, jako klíčová se jí však jeví dialektická opozice románu skutečného (románu-skutečnosti) a románu fiktivního (románu-smyslenky). Román chápe jako dynamický objekt, neustále popírající i obnovující svou identitu, tedy jako skutečnost, která má otevřenou strukturu. Fungování románu ve vztahu k žánrovému systému přirovnává k tomu, jak funguje soustava několika pohybujících se útvarů. Doslova říká: „Román se podobá planetě, jež se na své oběžné dráze nalézá v nejrůznějším postavení k ostatním planetám-žánrům a k celému literárnímu vesmíru. Proměňuje se pod vlivem systému a naopak systém se mění pod jeho vlivem“ (HODROVÁ 1989: 12–13). Třebaže je román nestabilní, to, co Hodrovou zajímalo v první řadě, byly jeho některé konkrétní prvky (prostor, postavy), podoby (např. lidový román, román o bloudovi, iniciační román) a funkce.

Pozornost věnovaná iniciačnímu románu, resp. románu zasvěcení, nebyla náhodná. Hodrová se této problematice věnovala již dříve – v disertační práci nazvané „Román zasvěcení“, kterou psala na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století na katedře romanistiky pražské filozofické fakulty. Z důvodu neslučitelnosti filozoficko-teoretických (hermetických) východisek jejího výzkumu s dobovou marxisticko-leninskou literární vědou nebyla již napsaná disertace připuštěna k obhajobě. Jako kvalifikační práce byla uznána až v roce 1992, o rok později pak vyšla také knižně – *Román zasvěcení* (1993).

Jakkoli byla vydána později, z chronologického hlediska jde o vůbec první napsanou monografii Hodrové. V novém vydání z roku 2014 autorka knihu rozšířila o kapitolu věnovanou Jungově teorii individuálního procesu a jeho arche-

typálních postav, které při výkladu iniciačního procesu využívala již dříve. „Tato kapitola může být pro čtenáře zajímavá i z toho důvodu,“ konstatuje Hodrová v úvodu a pokračuje, „že zřetelně ukazuje proměnu mého diskursu, k níž došlo už v *Citlivém městě* (2006) a především ve *Chvále schoulení* (2011) a pod vlivem psaní románů – jeho posun k osobní, místy takřka deníkové či románové výpovědi“ (HODROVÁ 2014: 10). Hodrová explicitně pojmenovala to, čeho si pozorný čtenář nemohl nevšimnout, totiž že zvláště v jejích posledních studiích a monografiích se hranice mezi její literární tvorbou a teoretickou reflexí (literárněvědnou prací) významně zmenšovala a mnohdy i úplně ztrácela.

Někdo by mohl namítnout, že u Hodrové to není nic nového, že nejde pouze o její literárněvědné práce z posledních let, ale že prostupování vědy a literatury je charakteristické pro celou její tvorbu. Prokázat to je možné za předpokladu detailní analýzy jejího díla, a to jak literárního, tak literárněteoretického a historického. Tolik prostoru zde bohužel nemáme. S čím se lze snad pro tuto chvíli spokojit, je, myslím, konstatování, že v případě Hodrové nelze jedno úplně oddělit od druhého. Věda i literatura v její optice spolu souvisí. To, co mají společné, co ale nahlížejí a „zpracovávají“ různě, je její východisko – stálý zájem o paměť a zapomnění. Stejně jako by její literární texty nejspíš nevznikly bez jejího rozsáhlého odborného zázemí, tak ani její vědecká práce by jistě nebyla taková, jaká je, kdyby neměla vlastní bohaté literární zkušenosti.

Potvrzuje to i její studie *Paměť a proměny míst*. Na okraj tematologie a topologie, která otevírá kolektivní monografii *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie* (HODROVÁ a kol. 1997b). Kniha je výsledkem několikaletého projektu oddělení teorie Ústavu pro českou literaturu, na jehož řešení se kromě Hodrové, hlavní editorky knihy, podílela i Marie Kubínová, Zdeněk Hrbata a Vladimír Macura. V návaznosti na úvahy o prostoru Jurije M. Lotmana a paměti míst Davida Bohma představuje Hodrová topologii a tematiku jako součást historické poetiky literárního díla. V kapitolách o literárních obrazech hradů, zřícenin, chaloupky, pokoje, kostela atd. usilovali autoři o postižení jejich nejrůznějších významů a příběhů, které skrze uvedená místa „prosvítají“ a „oživají“ (IBID.: 20).

V této souvislosti je třeba dodat, že sama Hodrová již dříve vydala slovníkově koncipovanou publikaci *Místa s tajemstvím. Kapitoly z literární topologie* (1994). „Jestliže je dílo sítí vztahů,“ uvádí v první kapitole autorka, „pak také prostor je v díle vytvářen sítí míst a jejich vztahů. I tato síť přitom překračuje hranice díla, její vlákna sahají do jiných děl. Smysl díla se zjevuje v nekonečném odvíjení sítě, jež je v něm zauzlena. Metaforicky se pokoušíme postihnout fakt, že dílo nabývá svého smyslu v kontextu tradic, které je spoluvytvářely a ve kterých

je vnímáno“ (HODROVÁ 1994: 20). Vedle konkrétních míst s tajemstvím se Hodrová zabývala i vybranými tajemnými prostory a postavami, které se vyskytují v české a světové literatuře.

V druhé polovině devadesátých let 20. století se Miroslav Červenka, Milan Jankovič, Marie Kubínová a další badatelé z oddělení teorie začali zabývat projektem „Poetika literárního díla 20. století“, jež opět iniciovala Hodrová. Jejím záměrem bylo vytvořit poetiku, která bude mít podobu syntézy literárněhistorického a literárněteoretického pohledu na literární dílo, na jeho vývojové proměny a aktuální podobu. Hlavním výsledkem několikaletého bádání byly tři rozsáhlé svazky nazvané ...*na okraji chaosu...* (HODROVÁ a kol. 2001), *Pohledy zblízka. Zvuk, význam a obraz* (KUBÍNOVÁ – VOJTKOVÁ 2002) a *Na cestě ke smyslu* (HODROVÁ – HRBATA – VOJTKOVÁ 2005). Svým rozsahem, koncepcí i celkovým záběrem jde o publikace, který dosud nebyly – a dlouho ještě nejspíš nebudou – překonány.

I když jde o práce, které vznikaly nezávisle na sobě, vzájemně se doplňují do té míry, jako by šlo o ucelenou literárněteoretickou encyklopedii. Čtenářům může sloužit jako mapa, pomocí které lze nejen studovat literární díla z mnoha hledisek a aspektů, ale také se orientovat v chaotické krajině literatury 20. století. Výzkum literárního díla rozvrhla Hodrová jako otevřenou poetiku, která se staví proti jakékoli normativnosti. V úvodu svazku nazvaného ...*na okraji chaosu...* (HODROVÁ a kol. 2001) přiznává dokonce, že její vlastní styl práce byl podstatně ovlivněn poetikou děl, kterými se zabývala. V této souvislosti uvedla, že její diskurs o díle se „čas od času stává metaforickým, unikavým, neklidným, nejistým ve snaze postihnout cosi unikavého, neklidného, nejistého, jako je literární dílo, zejména pak takové, které pokládáme za příznačné pro 20. století“ (IBID.: 17). Je patrné, že jde o jednu z prvních sebereflexí proměny vlastního stylu odborného psaní.

Potvrzením této tendence postupného stírání hranic mezi odborným a literárním textem jsou její esejistické knihy *Citlivé město. Eseje z mytopoetiky* (2006) nebo *Chvála schoulení. Eseje z poetiky a pomíjivosti* (2011). Monografie *Citlivé město* je logickým završením dlouhodobého badatelského zájmu Hodrové o poetiku míst, zde tedy městského prostoru. Současně ale také projektu zkoumání „text v pohybu“. Město je pochopeno jako text, který má podobu pohyblivého a otevřeného systému, jenž je „čitelný“, ale zároveň „psatelný“. V částech nazvaných Čtení a psaní města, Chůze městem a Obývání města autorka vysvětluje, jak se text města a městský text stávají předmětem jednak literárního zobrazení, jednak filozofického a literárněvědného myšlení.

K městu (textu) někteří teoretici přistupují jako k osobnosti, jako k místu, které má půdorys labyrintu, jako k znaku, který odkazuje k jiným znakům. Je však také nositelem paměti. V souvislosti s pamětí místa například Hodrová uvádí: „[P]ro člověka, který v něm [v domě] vyrůstal a popisoval jej svým příběhem, je takový dům stejně nezaměnitelný jako onen jedinečný, „starožitný“ dům, má paměť (přínejmenším jeho života) i vlastnosti, specifické znaky, byť o nich ví pouze on (třeba nepatrnou rýhu na fasádě, jak po ní jednou v noci přešel klíčem). I potom, kdy už dávno bydlí jinde a jede třeba tramvají, utkví mu na něm zrak, stejně jako já nikdy lhostejně neminu dům proti Olšanskému hřbitovu, vždy zvednu oči k oknu svého někdejšího dětského pokoje, k balkonu, z něhož za války skočila židovská dívka“ (HODROVÁ 2006: 20).

Ve svém výkladu a interpretacích je Hodrová inspirativní, z mnoha hledisek obkružuje téma, které ji zajímá a pohlcuje do té míry, že text má místy charakter osobní sebereflexe. Nejde jen o to, že autorka své postřehy subjektivně komentuje, ale propojuje je také se svým literárním dílem. Využívá přitom prostor, prostředí a fikční postavy (např. Alici Davidovičovou, Sofii Syslovou) z vlastních románů *Podobojí* a *Kukly* (HODROVÁ 1999). Intertextová souvislost se nicméně vyskytuje i v dalších jejích románech.

Svým stylem psaní a poetikou navázala Hodrová na *Citlivé město* knihou *Chvála schoulení. Eseje z poetiky pomíjivosti* (2011). Jde o soubor osmadvaceti esejů o vybraných věcech (haraburdí, cár, výloha), místech (temný kout) a tělesných stavech (schoulení, houpání, otáčení), které popisuje a promýšlí s ohledem na jejich dočasnost a unikavost. V jednotlivých esejích se hlavním předmětem pozornosti Hodrové stal „diskurs pomíjivosti“, totiž způsoby „zapomenutosti na bytí“, kdy paměť se pomalu vytrácí a mění v zapomnění. Autorka zde rozvíjí poetiku, která podstatně souvisí s tématy jejích jiných esejů (*Co se vyjevuje. Eseje o Adrianě Šimotové*, 2015b), zejména však s tématy jejích próz *Vyvolávání*, *Točité věty*, *Ta blízkost* nebo *Co přichází aneb Cesta na Kouzelný vrch* (2024), v nichž zachycuje prožité a příběhy skutečných i fiktivních osob, míst a věcí.

Posledním projektem, na kterém Hodrová v Ústavu pro českou literaturu spolupracovala, byl *Slovník literárněvědného strukturalismu* (SLÁDEK a kol. 2018). Nechtěla už psát žádná hesla, účastnila se však diskusí a pomáhala mi s redakcí slovníku. Pravidelně jsme se scházeli v ústavu, ale několikrát jsem byl pozván také k ní domů – do bytu s výhledem na náměstí Jiřího z Poděbrad s Plečnickovým kostelem Nejsvětějšího Srdce Páně. Vstupoval jsem do bytu plného knih, obrazů a fotografií na stěnách, loutek pověšených na knihovně, popsaných papírů pečlivě uspořádaných na stole, loutkového divadla stojícího na staré truhle

a mnoha dalších věcí. Byl to prostor, který byl jejím světem. Světem, ve kterém čas plynul jinak, věci a vzpomínky, o nichž psala, byly působivě přítomné a zhmotnělé. Pokaždé, když jsem vešel do jejího bytu, jako bych překročil posvátnou hranici a vstoupil současně i do jejích románů – *Vyvolávání* nebo *Ta blízkost*.

Návštěvy toho jiného prostoru a času zůstanou bohužel už jen v mé paměti. Budou tam do té doby, dokud neupadnou v zapomnění. Pokusím se je udržet co nejdéle. Daniela Hodrová totiž zemřela po dlouhé těžké nemoci v sobotu 31. srpna 2024 ve věku sedmdesáti osmi let.

Ještě je zde ale jedna možnost, jak se opět setkat: stačí vzít její knihy a začít číst!

Při vzniku práce byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie – <https://clb.ucl.cas.cz/> (kód ORJ: 90243).

PRAMENY

HODROVÁ, Daniela

- 1989 *Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru* (Praha: Československý spisovatel)
- 1993 *Román zasvěcení* (Jinočany: H&H)
- 1994 *Místa s tajemstvím. Kapitoly z literární topologie* (Praha: KLP – Koniasch Latin Press)
- 1999 *Trýznivé město* [Podobojí, Kukly, Théta] (Praha: Hynek)
- 2006 *Citlivé město. Eseje z mytopoetiky* (Praha: Akropolis)
- 2010 *Vyvolávání* (Praha: Malvern)
- 2011 *Chvála schoulení. Eseje z poetiky pomíjivosti* (Praha: Malvern)
- 2014 *Román zasvěcení, 2. uprav. a rozšíř. vyd.* (Praha: Malvern)
- 2015a *Točité věty* (Praha: Malvern)
- 2015b *Co se vyjevuje. Eseje o Adrianě Šimotové* (Praha: Malvern)
- 2019 *Ta blízkost* (Praha: Malvern)
- 2024 *Co přichází aneb Cesta na Kouzelný vrch* (Praha: Malvern)

HODROVÁ, Daniela (ed.)

- 1992 *Proměny subjektu I* (Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV)
- 1993 *Proměny subjektu II* (Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV)
- 1997 *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie* (Jinočany: H&H)
- 1997b „Paměť a proměny míst. Na okraj tematologie a topologie“, in HODROVÁ, Daniela (ed.): *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie* (Jinočany: H&H), s. 5–24

HODROVÁ, Daniela a kol.

- 2001 *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století* (Praha: Torst)

LITERATURA

BACHTIN, Michail Michajlovič

1980 *Román jako dialog*; přel. Hodrová, Daniela (Praha: Odeon)

HODROVÁ, Daniela – HRBATA, Zdeněk – VOJTKOVÁ, Milena (eds.)

2005 *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století* (Praha: Torst)

KUBÍNOVÁ, Marie – VOJTKOVÁ, Milena (eds.)

2002 *Pohledy zblízka. Zvuk, význam, obraz. Poetika literárního díla 20. století* (Praha: Torst)

MACURA, Vladimír a kol.

1988 *Slovník světových literárních děl I, II* (Praha: Odeon)

SLÁDEK, Ondřej a kol.

Slovník literárněvědného strukturalismu (Brno – Praha: Host – Ústav pro českou literaturu AV ČR)

ZEMAN, Milan a kol. [HODROVÁ, Daniela (ed.)]

1987 *Poetika české meziválečné literatury. Proměny žánrů* (Praha: Československý spisovatel)

ZEMAN, Milan a kol. [MACURA, Vladimír (ed.)]

1988a *Průvodce po světové literární teorii* (Praha: Panorama)

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.